

Tudós fórum

BESZÉLGETÉS PÁLINKÁS JÓZSEFFEL, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELNÖKÉVEL

Magyar Tudomány: *Az országgyűlési választások nyomán minden eddiginél erősebb felhatalmazással alakít kormányt a FIDESZ. Véleménye szerint lesz-e ennek közvetlen hatása a magyar tudományosságra és az MTA életére?*

Egy erős felhatalmazással rendelkező új kormánynak az élet valamennyi területén lehet hatása, így a magyar tudomány és az MTA működésére is. Régóta esedékes egy hosszú távra érvényes tudománypolitika kialakítása. Korábban sokféle próbálkozás történt arra vonatkozóan, hogy hol legyen ennek a helye a kormányzati munkában. Működött hivatalként mint OMFB vagy NKTH, tartozott egy minisztérium helyettes államtitkárságához, volt a területnek tárca nélküli minisztere, én mégis úgy gondolom, hogy nem ezek a szervezeti helykeresések teszik ki igazán a tudománypolitika lényegét. Elsősorban azt tartom fontosnak, hogy a kormány – s mivel Magyarországon miniszterelnöki kormányzás van – a miniszterelnök milyen döntéseket hoz a tudománypolitika területén. Hogy ez milyen szervezeti formában, milyen testületekben jelenik meg, az a tudománypolitikai

prioritások után következik. Az Akadémia elnökeként és a Magyarország legjelentősebb kutatási intézményhálózatát fenntartó intézmény vezetőjeként erős meggyőződésem, hogy a következő időszakban vissza kellene térnünk ahhoz a 2001/2002-es működési módhoz, ahol a tudománypolitika különböző területeiért felelős személyek egy tanácsban – nevezhetjük Research Councilnak, mint más országokban –, közvetlenül a miniszterelnök vezetésével hozzák meg a legalapvetőbb döntéseket az intézményrendszerrel illetően az intézményfinanszírozásról és – a pillanatnyilag koncepciótlanul szétdarabolt – versenypályázati rendszer hosszú távú koncepciójáról. Mínderre kész javaslatom is van, a kormányzati struktúra átalakítása reményeim szerint lehetőséget ad egy hosszú távon is kiszámíthatóan működő tudománypolitikai döntési mechanizmus világos felelősségi körökkel történő felállításáról. Az egységes kormányzati tudománypolitika, a központi stratégia hiánya miatt alakult ki a mai helyzet, hogy minden egyes kutatással, fejlesztéssel és innovációval foglalkozó szervezet önálló kis tudománypolitikába kezdett, amivel aligha működtethetünk versenyképesen.

Egy évvel ezelőtt a Magyar Tudománynak adott interjújában azt mondta, hogy a nemzetközi válságot csak a szellemi tartalékaink mozgósításával sikerülhet kivédeni. Fel lehet-e már mérni a válság következményeit?

Annak felmérése, hogy ez a gazdasági válság mekkora károkat okozott, közgazdászok sokaságának a munkáját igényli, az Akadémián is sokan foglalkoznak ezzel a meglehetősen bonyolult kérdéssel. Fontosnak tartom, hogy teret adjunk a különféle vélemények ütköztetésének, az eredményeket hozó szakmai párbeszédnek. Összességében azt gondolom, hogy ez a válság ama régi bölcsesség belátására döbbsentette rá az embereket, hogy addig nyújtózkodjunk, ameddig a takarónk ér, nem használhatjuk fel meggondolatlanul erőforrásainkat, nem élhetjük fel a jövőnket abban az értelemben, hogy mindent hitelre fogyasztunk. A válság másik fontos tanulsága, hogy egy országnak mindig készen kell állnia arra, hogy a világgazdaságban keletkezhetnek kisebb-nagyobb zavarok, és nem állhat stratégiátlanul és eszköztelenül egy világgazdaságban felmerülő probléma esetén. Számunkra a gazdasági válság azért volt különösen veszedelemes, mert olyan időpontban ért minket, amikor nem voltak az országnak tartalékai, ezért a válság kezelésére sem alkalmazhattuk azokat az eszközöket, mint azok az országok, ahol az adósságállomány és a költségvetési hiány nem olyan mértékű, mint nálunk. A világgazdasági trendeket Magyarország nem tudja megfordítani, kiszolgáltatottságát az államadósság és a költségvetési hiány csökkentésével mérsékelheti. A hosszú távú építkezéshez legalább ilyen fontosnak tartom, hogy Magyarországon kialakuljanak olyan gazdasági-termelői kapacitások, amelyek nem

pusztán a jóléti szolgáltatásokra irányulnak. Mindehhez gazdasági-pénzügyi-kulturális stratégia mentén kell nemzeti kompetenciáinkat felmérni, és szellemi erőtartalékainkat hatékonyan csatornába állítani.

Több mint egy év telt el az Akadémiai törvény módosítása óta, lehet-e már látni a hatását?

A törvénymódosítás nyomán megváltozott az egyes testületek szerepe, az elnökség döntéshozó testületté vált, a törvény és a megnövekedett felelősség is arra sarkallt minket, hogy az Akadémián a döntések előkészítése sokkal professzionálisabban és átláthatóbban történjen, mint korábban. Kialakítottuk a döntésmechanizmus feszes és a visszajelzések alapján jól működő rendjét. Elkészítettük a működéshez szükséges szabályzatokat és eljárásrendeket, amelyek mentén előkészített, kiérlelt javaslatokat tudunk előterjeszteni, és az egyes grémiumok döntései dokumentálhatók és követhetők. Az Akadémia három végrehajtó funkcióval is rendelkező választott vezetője, az elnök, a főtítkárság, és a főtítkársághelyettes hette operatív vezetői értekezleteken beszélnek meg a napi ügyeket, és tájékoztatják egymást vezetői megbeszéléseikről. Jelentős strukturális és személyi változtatásokat tettünk a titkárság működésében. Én magam az AKT és az AKVT legtöbb ülésén is részt is veszek, számos osztályülésen is, hogy lássam a döntések kialakulását, halljam a különböző érveket, hiszen a „működötetés szála” végül is az elnök-nél találkoznak. A törvénymódosítás nyomán vált lehetségessé, hogy az egyes testületek munkáját elfogadott eljárásrendek és stratégiák mentén úgy hangoljuk össze, hogy a köztestületet, a kutatóhálózatot, és az akadémiai költségvetési fejezetért felelős titkárságot átlátható felelősségi rendben működtethessük. Van még munkánk bőven, nem dölhe-

tünk hátra. A legnagyobb feladat, ami előttünk áll, a kutatóhálózat hatékonyabbá tétele és infrastrukturális megújítása.

Egyre többen állítják, hogy az egyetemeken bevezetett Bologna-rendszer elsorvasztja a tanárképzést a természettudomány területén. Tebet-e valamit az Akadémia az áldatlan állapotok ellen?

Hallattuk a hangunkat számos esetben, a legkülönbözőbb „pódiumokról”: a tisztújításkor újra életre hívott Közoktatási Elnöki Bizottság tagjai több ízben is megküldték véleményüket a döntéshozóknak. A köztestületi stratégiai programok egyik, oktatással foglalkozó programbizottsága ugyancsak elkészítette a felsőoktatással kapcsolatos javaslatait. Ezen akadémiai testületek tagjai aktívan részt vesznek a felsőoktatásban, mondhatni, a felsőoktatás sűrűjében vannak, nagyon pontosan látják a tendenciákat, hogy hová vezet, ha hirtelen és végiggondolatlanul ugrunk bele egy oktatásszerkezeti váltásba, amelyet jelentős hallgatói létszámnövekedés kísér. A stratégiai programok, munkaanyagok és ajánlások gyártásának csak akkor van értelme, ha a megvalósítás érdekében érvényesíteni tudjuk befolyásunkat, felvállalva a szakmai párbeszédhez szükséges fórumok megteremtését is. Remélem, hogy az új kormány oktatáspolitikusai nyitottak lesznek erre a szakmai párbeszédre. Én azok véleményével értek egyet, akik a tanárképzésben egy ciklus végévite után javasolják megvizsgálni, hogy a jelenlegi képzési forma mellett a klasszikus szakpárokon megteremthető-e egy egyciklusú tanárképzés, amelyben a szakmailag megalapozott tudást-műveltséget nem váltjuk ki a pedagógia és pszichológia órák számának növelésével. Az is erős meggyőződésem, hogy a tanárképzésben mindenképp szükség van

egy professzionális továbbképzési rendszerre, sőt egy az ügyészek, bírák, orvosok szakvizsgájához hasonló tanári szakvizsgarendszer bevezetésére, amely arra is lehetőséget nyújtana, hogy a néhány évet gyakorló tanárként dolgozó, majd szaktanári vizsgát tett pedagógusok anyagi megbecsülését növelhessük.

Újra és újra felmerül, hogy legyenek-e kutatóegyetemek, és persze ezek kapjanak megfelelő támogatást, úgy tudom a tervet az MTA is támogatja. Az ötlet elindult-e már a megvalósulás felé?

A kutatóegyetemi-elitegyetemi címekre kiírt pályázat az első lépés arra, hogy meglehetősen felhígult felsőoktatási palettánkon tegyünk egy lépést az igényesség irányába. Nagyon nagy szükség volt arra, hogy a hallgatói jelentkezések és az egyetemek által fölfogadott kommunikációs cégek által a közvéleményhez eljutatott üzenetek túl, valós mérőszámok alapján vizsgáljuk meg azt, hogy mely egyetemeinken van jelentős tudományos kapacitás, hol vannak olyan tudományos műhelyek, amelyek a világban elfogadott mérőeszközökkel mérve is kimagasló teljesítményt nyújtanak. A Kutatóegyetemmé Minősítő Bizottságban a vonatkozó kormányrendelet szerint a Magyar Rektori Konferencia, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, a Felsőoktatási és Tudományos Tanács, valamint a Nemzeti Bologna Bizottság elnökei vettek részt, a bizottság munkáját én magam vezetem. Első lépésben kialakítottuk a mérőrendszert, amelynek indikátorai segítségünkre voltak abban, hogy a címre pályázatot benyújtó felsőoktatási intézményeket egyenként, szakterületenként négy-hat szakértővel elbíraltassuk, és értékeljük. Az eredmények világosan megmutatták, hogy melyek azok a

felsőoktatási intézmények, amelyekben megvan az a tudományos kapacitás, amelyek megfelelő fejlesztéssel európai szinten versenyképessé tehetőek. Az egy másik kérdés, hogy ezeket az intézményeket, illetve ezek azon szakterületeit, ahol valóban van esély arra, hogy kimagasló eredmények születnek, milyen mértékben támogatja a központi költségvetés. Ebben a mindenkori kormány-nak kell döntenie. Nézetem szerint ehhez nem elég egy egyszeri támogatás, be kell épülnie az intézményi költségvetésbe részben a kutatóegyetemi többletfinanszírozással, részben pedig az akadémiai kutatócsoportok számának növelésével, hiszen jól látszik az eredményekből az is, hogy az akadémiai kutatócsoporti hálózat az egyik leghatékonyabb kutatásfinanszírozási csatorna a felsőoktatás rendszerében.

Az Ön által elindított Lendület program keretében fiatal kutatók jöttek haza dolgozni. Úgy folyik-e a program, mint ahogy tervezte? Hogyan sikerült ezeknek az embereknek beilleszkedniük, jelentett-e feszültséget az itthon magasnak számító jövedelem, amit kaptak?

Ezt a programot a magyar tudósok és kutatók többsége pozitívan fogadta, támogatta, külföldi barátaink kifejezetten biztattak arra, hogy folytassuk. Több szervezet, külföldi nagykövetség jelentkezett, hogy szeretnék elkérni a program *know-how*-ját. Ezek a visszajelzések, vagy akár az a tény, hogy az Obama-adminisztráció hasonló programot indított a tehetséges fiatal kutatók kutatási programjainak támogatására, mind megerősítenek abban, hogy jó irányba indultunk el. A kutatóknak sikerült beilleszkedniük, eredményeikről rendszeresen beszámolunk a honlapon, komolyabb értékelést egy év után még nem

tudunk végezni, hiszen laboratóriumot felépíteni, komoly eredményeket produkálni, nem megy egyik napról a másikra. Fontosabbnak tartom, hogy az igazán kiemelkedő, világszínvonalon teljesítő kutatóinknak kiemelt bért adjunk, mintsem, hogy azon síránk, hogy ez a kutatóhálózatban esetleg feszültséget kelt. Tudomásul kell vennünk, hogy a világban mindenütt verseny folyik ezekért a kiemelkedő tehetségű emberekért; tíz-húsz, nemzetközi mércével mérve is rangos kutató elismerése nem jelenthet gondot az ország számára. Nem szeretnék senkit megbántani, de ha ők mennek el máshová vagy hagyják el pályát, az nem ugyanazt jelenti, mintha a kutatóknak teljesítményüket tekintve az alsó harmadából hagyja el néhány a kutatói pályát. Kiemelkedő eredmények csak úgy önmagukban ritkán jönnek létre, ehhez szükséges egy intézményrendszer és szükséges, hogy az intézményrendszer világosan preferálja a legjobbakat, a legkiemelkedőbbeket. Mindez nemzeti jólétünkhez járulhat hozzá. A Lendület pályázat nyerteseivel ugyanakkor nem „lottóznunk”, hiszen olyanoknak adtunk lehetőséget egy ilyen programmal saját kutatócsoport létrehozására, akik harmincegy-néhány éves korukig a világ legkülönbözőbb részein már bizonyították, hogy a legjobbak közé tartoznak. Erős meggyőződésem, hogy ebben a globális versenyben nekünk nagyon határozottan támogatnunk kell azt a harmincöt-negyvenöt közötti generációt, amely a jövő záloga, és ehhez eszközöket kell adnunk a kezükbe.

Hogyan értékeli az MTA interneten hozzáférhető köztestületi és tudományos publikációs adattárát?

A két évvel ezelőtti tisztújítást követően azonnal szembesültem az akadémiai adatbázisok

összefésületlenségével, azzal a ténnyel, hogy évek óta stratégiátlanul, összehangolt vezetői döntések híján az egyes területeken egymástól függetlenül, elszigetelve folyik az adatbázis-építés. Első lépésben az egyéni kutatói, illetve intézményi kutatási teljesítmény mérésére szolgáló Köztestületi Publikációs Adattár, valamint a Tudományos Publikációs Adatbázis összevonásáról döntöttünk, amely gyors ütemű fejlesztéssel alapját képezi egy ellenőrzött, országos közhiteles kutatói adatbázisnak. Döntöttünk arról is, hogy akadémiai választási vagy a doktori eljárásban kötelezővé tesszük az érintetteknek adataik feltöltését ebbe a rendszerbe. Részben azért, hogy a teljesítmények a honlapunkról mindenki számára elérhetőek és összehasonlíthatók legyenek a különféle bírálati rendszerekben, s hogy a köz számára is be tudjuk mutatni, mit hoztunk létre az ország boldogulására a rendelkezésünkre bocsátott erőforrásokból. A Magyar Tudományos Művek Tára nevet viselő program munkálatainak irányításával Makara Gábor professzor urat, az OTKA korábbi elnökét bíztam meg. Eddig tizenöt felsőoktatási intézmény csatlakozott a programhoz, gőzerővel folyik a fejlesztés és az adatbázisok koordinációja, amelyhez kapcsolódóan meg kell erősítenünk a program háttérül szolgáló KSZI működését is.

2015-re Szegeden épül meg az ELI, az Európai Unió egyik gigaberuházása. Milyen hatással lesz a magyar tudományosságra a lézerközpont?

Az ELI az Európai Uniónak legfeljebb egyik „megaberuházása”, semmiképp nem tartozik

a legnagyobb beruházások közé. Az Európai Unió „gigaberuházásaként” az ESS-t tekinthetjük volna, ha ez Magyarországon épül meg, ez berendezés lett volna olyan, amelyből egy van, ám ez sajnos nem Magyarországon épült meg. Az ELI fontos fejlesztés, és én nagyon drukkolok és igyekszem mindent megtenni azért, hogy beváltsa a hozzá fűzött reményeket. Ugyanakkor én árnyaltabban szemlélem ezt a sajtóban hurraóptimizmussal bemutatott projektet, részben CERN-beli tapasztalataimra alapozva. A magyar kutatói közösségnek tisztában kell lennie azzal, hogy a magyarországi költségvetésből az európai uniós fejlesztési alapokba befizetett összegből megvalósuló beruházás csak úgy lesz hatékony és eredményes, hogyha ez tényleg be tud épülni az európai infrastruktúrák közé, ha sikerül megszervezni, hogy európai kutatók és európai kutatási szervezetek használják, hozzájárulva a berendezés működésének finanszírozásához. A kutatási nagyberendezés megléte önmagában nem elegendő a sikerhez. Ha az ELI-t csak magyar kutatók használják, akkor ez egy kihasználatlan és rendkívül drága beruházás lesz. Ez a berendezés egy három részre elosztott fejlesztés, amelynek egyes szegmensei Prágában, Szegeden és Romániában épülnek meg, és futnak versenyt a térségben azért, hogy európai kutatótársaink melyik berendezésen fognak dolgozni. Azzal együtt, hogy ezek a fejlesztések egymástól térben elválasztva is elvégezhetőek, Magyarországnak jelentős erőfeszítéseket kell tennie, hogy az ELI-t Európa minden országának kutatói megfelelő hatékonysággal tudják kihasználni.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAINAK

Kedves Akadémikus Társam!

Bolyai János, a legnagyobb magyar matematikus és a magyar tudomány legnagyobb alakja, százötven évvel ezelőtt halt meg Marosvásárhelyen, 1860. január 27-én. Magányosan, betegen élte utolsó éveit. Korszakalkotó felfedezését sem a hivatalos tudomány, sem pedig környezete nem értékelte. Temetésén a kötelező katonai kíséreten kívül (hadmérnök volt) csak ketten vettek részt, a szolgáloja és a szállásadója. A helybeli református egyház anyakönyvébe pedig bejegyezték: híres, nagyelméjű matematikus volt, az első között is első, kár, hogy talentuma használatlanul átszállt el. Bolyai nem volt akadémikus sem, erre Eötvös József akadémiai elnök pironkodva döbbsen rá 1869-ben, amikor az olaszok érdeklődtek a híres felfedező és világra szóló felfedezése iránt. Bolyai halálának kerek számú évfordulóin eddig még nem volt méltó megemlékezés. A százéves évfordulón, 1960-ban nem volt lehetőség rá, többek között az utazási korlátozások miatt. Úgy gondolom, hogy most van alkalom arra, hogy a magyar nép lerója kegyeletét nagy fia előtt.

Engem ért az a megtiszteltetés, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából egy nemzetközi konferenciát szervezzek az évforduló alkalmából. A konferenciának két helyszíne lesz, Budapest és Marosvásárhely. Budapesten 2010. augusztus 30. és szeptember 1. között az Akadémián, Marosvásárhelyen pedig szeptember 3-án és 4-én a Sapientia

Egyetemen tartjuk az emlékkonferenciát. A technikai szervezést a Veszprémi Pannon Egyetem Informatika Kara vállalta. A konferenciáról bővebben a <http://bolyai150.hu/> című honlapon tájékozódhatunk.

Tisztelettel meghívlak a Bolyai emlékkonferenciára, és kérek, hogy azt részvételeddel, előadással és előadások, szekciók szervezésével támogasd.

Bolyai János korszakalkotó matematikai eredménye a nemeuklideszi geometria felfedezése, mely megváltoztatta a matematika arculatát, jelentősége azonban túlmutat a matematikán, az egyetemes emberi kultúrára is hatással volt. Az ötödik, párhuzamossági posztulátum bizonyíthatatlansága az euklideszi axiómarendszeren belül nemcsak egy kétezeréves probléma megoldását jelentette, hanem utat nyitott a huszadik század fizikai elméletei számára, elterjesztette az axiomaticus módszert, amely a számítógépes problémamegoldás elterjedését is segítette, ugyanakkor az első markáns példát szolgáltatva az axiomaticus módszer és az emberi gondolkodás korlátaira.

Bolyai János halálának évfordulója alkalmából apjáról, a polihistor Bolyai Farkasról is megemlékezünk. A két Bolyai élete és munkássága szinte valamennyi, Akadémiánkon művelt tudományt érinti. A matematikai, fizikai, filozófiai vonatkozásokon kívül megemlítem, hogy Bolyai János kéziratos hagyatékának terjedelmes része nyelvészeti jellegű, közismertek szépirodalmi írásaik és a szemé-